

การศึกษารัฐธรรมนูญไทยแนวการเมืองวัฒนธรรม

ปถุน เทพนรินทร์*

วิทยาลัยการเมืองการปกครอง, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

วันที่รับบทความ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2565

วันที่แก้ไขบทความ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2565

วันที่ตอบรับบทความ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2565

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการทบทวนงานศึกษาเชิงรัฐศาสตร์ที่มีรัฐธรรมนูญไทยเป็นหน่วยวิเคราะห์หลัก โดยคำถามหลักคือ ที่ผ่านมานโยบายการศึกษารัฐธรรมนูญสามารถจำแนกได้กี่แนวทาง อะไรบ้าง และในปัจจุบันปรากฏแนวทางใหม่อย่างไร ทั้งนี้จากการสำรวจพบว่า ราว 1 ทศวรรษที่ผ่านมา อีกหนึ่งแนวทางการศึกษาที่ยังไม่ถูกกล่าวถึงมากนัก คือ “การศึกษาแนวการเมืองวัฒนธรรม” แนวนี้เป็นการผสมผสานแนวทางการศึกษาก่อนหน้า เพื่อทำความเข้าใจทั้งตัวบทลายลักษณ์อักษร รวมถึงจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ โดยความโดดเด่นเฉพาะอย่างน้อยสองแง่มุม หนึ่งในแง่การเคลื่อนไหวทางการเมือง งานเหล่านี้มีสถานะของการสร้างความรู้เพื่อปฏิรูธอำนาจสถาปนา สอง) ในแง่เนื้อหาวิชาการ งานพวกนั้น มุ่งคลี่ปมปัญหาของการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคมการเมืองระหว่างด้านหนึ่งคือกลุ่มผู้ปกครอง/สถาบันทางการเมืองจารีตที่ครองอำนาจมาก่อนหน้าการสถาปนารัฐธรรมนูญ กับกลุ่มชนชั้นนำและสถาบันทางการเมืองที่เกิดขึ้นพร้อมรัฐธรรมนูญซึ่งโดยมากอิงฐานความชอบธรรมและหลักการปรัชญาจากระบอบเสรีนิยม-ประชาธิปไตย

คำสำคัญ: การศึกษารัฐธรรมนูญไทย; การเมืองวัฒนธรรม; แนวทางการวิเคราะห์; พัฒนาการทางการเมืองไทย

* ผู้รับผิดชอบบทความ: prin.t@msu.ac.th

The Studying Thai Constitutional Cultural Politics Analysis Approach

Prin Tepnarin*

College of Politics and Governance, Mahasarakham University

Received 28 May 2022

Received in revised 17 July 2022

Accepted 21 July 2022

Abstract

The main question in this article is: how many approaches to studying the Thai Constitution can be classified? And what new approaches have appeared? This article reviews political science literature with the Constitution of the Kingdom of Thailand as its principal analytical unit. Result were found that, about a decade ago, cultural politics analysis (CPA), another subsequently overlooked approach, was devised. CPA combines previous approaches to constitutional analysis of both the text and customs. It is original in at least two aspects: i) through political activism, these works created knowledge to deny inaugural power; ii) academically, these works sought to at understand the crux of Thai modernizations in arranging the relationships among traditional institutions pre dominant before the constitution existed, as well as, the ruling elite and the institutions holding power according to liberal democratic philosophy and legitimacy.

Keywords: Study of the Thailand Constitution; Cultural Politics; Political Development of Thailand

* Corresponding author: prin.t@msu.ac.th

DOI: 10.14456/tujournal.2023.23

เกริ่นนำ : แนวทางการศึกษารัฐธรรมนูญไทยและกายวิภาคของการศึกษาโดยสังเขป

บทความนี้ต้องการทบทวนงานศึกษาเชิงรัฐศาสตร์ที่มีรัฐธรรมนูญไทยเป็นหน่วยวิเคราะห์หลัก โดยคำถามหลักคือ ที่ผ่านมานโยบายการศึกษารัฐธรรมนูญสามารถจำแนกได้กี่แนวทาง อะไรบ้าง และในปัจจุบันปรากฏแนวทางใหม่อย่างไร อนึ่ง เคยปรากฏงานที่พยายามทำเช่นนั้นมาก่อน นั่นคือ “การศึกษารัฐธรรมนูญไทย 4 แนวทาง” ของสมชาย ปรีชาศิลปกุล (2555) ซึ่งเป็นฐานความรู้ที่ดีสำหรับการเพิ่มพูนต่อยอด นั่นเพราะงานชิ้นนี้จะช่วยให้ตระหนักถึงธรรมชาติบางประการของหน่วยวิเคราะห์ (รัฐธรรมนูญ) ในสองเรื่องสำคัญได้แก่

ในประเด็นแรก หากพิจารณาบทบาทสำคัญของรัฐธรรมนูญตามหลักการแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย จะพบว่า รัฐธรรมนูญคือ เครื่องมือในการจำกัดอำนาจรัฐและตัวแทนของรัฐเพราะรัฐในระบอบนี้จำต้องมีอำนาจอย่างจำกัด (limited power) ดังนั้น ไม่เพียงเป็นกฎหมายในการจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ ของรัฐ หากยังระบุเงื่อนไข ขอบเขตของการใช้อำนาจของตัวแสดงทางการเมือง รวมถึงสร้างกรอบกติกาในการกำหนดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนว่าแต่ละฝ่ายจะมีสิทธิเสรีภาพในแต่ละด้านอย่างไร รัฐมีสิทธิอำนาจเข้าแทรกแซงในสิทธิเสรีภาพของประชาชนได้เพียงใด เมื่อไรและในเงื่อนไขใด

อย่างไรก็ดี สำหรับสังคมไทยนั้น รัฐธรรมนูญหาได้ดำเนินการตามหลักของเสรีนิยมประชาธิปไตยเสียทั้งหมด มีจำนวนไม่น้อยที่เขียนขึ้นเพื่อรักษาอำนาจของเผด็จการในช่วงเวลานั้น และด้วยเหตุที่รัฐธรรมนูญไทยถูกเปลี่ยนแปลงยกเลิก/เขียนใหม่อยู่บ่อยครั้ง จึงทำให้รัฐธรรมนูญเพียงลำพังไม่มีน้ำยาพอจะกำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจของสังคมการเมืองได้

ดังนั้นการศึกษาที่ถือว่ารัฐธรรมนูญคือกฎหมายสำคัญสูงสุด เป็นโครงสร้างที่กำกับและให้โอกาสแก่ตัวแสดงทางการเมืองในการดำเนินกิจกรรมนั้น จึงเป็นเรื่องที่ถูกเพียงครั้งเดียว เพราะอีกครั้งหนึ่งคือ มีอะไรบางอย่างที่อยู่นอกเหนือจากรัฐธรรมนูญซึ่งคอยกำกับและให้โอกาสตัวแสดงทางการเมืองเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นเรียก รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรม (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2547) รัฐธรรมนูญจารีตประเพณี (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2534) อภิรัฐมนตรี (สมชาย ปรีชาศิลปกุล, 2550) จารีตรัฐธรรมนูญไทย (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2550) กฎหมายจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ (กฤษณ์ วงศ์วิเศษสร, 2556) หรืออื่นใดก็ตาม สิ่งนี้สำคัญพอๆ (อาจจะมากกว่า) ตัวบทรัฐธรรมนูญที่ปรากฏรูปธรรม

ในประเด็นต่อมา ความแตกต่างของแนวทางการศึกษารัฐธรรมนูญ ขึ้นกับการนิยามสถานะของหน่วยวิเคราะห์และจุดเน้นในการศึกษา หากจำแนกตามการแบ่งของสมชาย จะพบว่ามีอย่างน้อย 4 แบบดังนี้

1) **ศึกษาเชิงนิติ/สถาบัน หรือศึกษาตัวบทรัฐธรรมนูญ** นิยามสถานะของรัฐธรรมนูญว่าเป็นกฎหมายสูงสุดซึ่งใช้ในการกำหนดโครงสร้างทางการเมืองของรัฐ แนวทางการอธิบายรัฐธรรมนูญนี้ ให้ความสำคัญกับรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษร โดยเฉพาะตัวบทที่ปรากฏ และมักพิจารณารายการมาตรา/รายฉบับ เทียบหลักเกณฑ์/หน้าที่ของรัฐธรรมนูญตามประสบการณ์ของสังคมการเมืองตะวันตก

2) **ศึกษาเชิงประวัติศาสตร์/วัฒนธรรม หรือศึกษาจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ** มุมมองเกี่ยวกับสถานะของรัฐธรรมนูญคล้ายกับพวกแรกคือเป็นกฎหมายสูงสุด แต่ให้ความสำคัญกับรัฐธรรมนูญจารีตประเพณี ในฐานะอีกสถาบันสำคัญซึ่งกำกับโครงสร้างทางการเมืองของรัฐซึ่งดำรงอยู่ควบคู่กันไป การศึกษาแนวนี้สนใจรัฐธรรมนูญฉบับลายลักษณ์อักษรในฐานะตัวเปรียบเทียบความต่าง/เหมือน และเน้นพิจารณาในภาพรวมมากกว่ารายฉบับ เพื่อทำความเข้าใจบรรทัดฐานทางการเมืองของสังคมนั้น ในกรณีสังคมไทย (และเนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับทางการถูกยกเลิกอย่างไม่ไยดีบ่อยครั้ง) การศึกษาในแนวทางนี้จึงอ้างว่าสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองได้ดีกว่า (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2547: 117 และ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2534: 93)

3) **การศึกษาในเชิงเศรษฐศาสตร์** แนวทางการศึกษานี้พิจารณาสถานะของรัฐธรรมนูญคล้ายกับสองแนวแรก กล่าวคือ รัฐธรรมนูญเป็นระเบียบกติกาขนาดใหญ่ ที่กำกับความเป็นไปของทั้งหมดของตลาดทางการเมือง จุดเน้นสำคัญคือ การศึกษาตลาดนโยบายในฐานะสินค้าทางการเมืองโดยมีผู้ขายคือชนชั้นนำทางการเมือง นักการเมือง พรรคการเมืองฯ และมีประชาชนกลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจสื่อมวลชนฯ เป็นผู้ซื้อ เป้าหมายเพื่อหาทางออกแบบรัฐธรรมนูญในฐานะกติกา (rules of the game) ในทางการเมืองเพื่อสร้างแรงจูงใจให้ตัวแสดงที่เกี่ยวข้อง เปลี่ยนพฤติกรรมในทางที่ลดความขัดกันของผลประโยชน์ หรือลดต้นทุนการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ด้วยจิตใจ (spirits) ที่เชื่อว่า “การร่างรัฐธรรมนูญสมควรเป็น ‘อาชีพ’ ผูกขาดเฉพาะนักรัฐศาสตร์และนักกฎหมาย มหาชน นักวิชาการในแขนงอื่น ๆ สามารถทำหน้าที่นี้ได้” (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2545)

แนวทางการศึกษานี้คล้ายกับ นิติเศรษฐศาสตร์ (law and economics) ซึ่งในประเทศไทยไม่แพร่หลายนัก แนวทางดังกล่าวเป็นศาสตร์ที่ใช้ระเบียบวิธีทางเศรษฐศาสตร์ในการวิเคราะห์กฎหมาย ตั้งแต่การออกแบบกฎหมาย การประเมินความคุ้มค่าของกฎหมาย ไปจนถึงผลกระทบของ กฎหมาย ต่อปัจเจกและสังคม¹

4) **การศึกษาในเชิงรัฐศาสตร์/การเมือง หรือการศึกษาพัฒนาการทางการเมืองผ่านรัฐธรรมนูญ** โดยเปรียบเทียบแล้ว หากแนวทางการศึกษาในสามแบบแรกเน้น “ผลลัพธ์” คือเนื้อหาสาระของรัฐธรรมนูญ (ทั้งแบบลายลักษณ์อักษรและแบบจารีตประเพณี) ว่าเป็นอย่างไร เหมือนหรือต่างจากตัวแบบ (ไม่ว่าจะตะวันตกหรือไม่) ที่คิดไว้อย่างไร หรือจะส่งผลอย่างไรต่อสังคมการเมืองอย่างไร การศึกษาแนวนี้กลับเน้นรัฐธรรมนูญที่ “กระบวนการ” กล่าวคือ ก่อนที่จะเกิดรัฐธรรมนูญสักฉบับได้นั้น ย่อมต้องมีการปะทะ ตอรอง กันระหว่างตัวแสดงทางการเมือง ในแง่นี้ รัฐธรรมนูญในฐานะผลผลิตของกระบวนการดังกล่าว ย่อมสามารถสะท้อนสัมพันธ์ภาพทางอำนาจระหว่างตัวแสดงตลอดจนเงื่อนไขบริบทในยุคสมัยเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี จุดนี้เองที่อนุญาตให้ผู้ศึกษา พิจารณาย้อนรอยจากรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับ (ผลลัพธ์) ศึกษาพลวัตทางอำนาจในแต่ละช่วงเวลา (กระบวนการ) ดังนั้น การทำความเข้าใจรัฐธรรมนูญจึงบอกเล่าพัฒนาการทางการเมืองในช่วงเวลานั้นได้

¹ โปรดดูการใช้แนวทางการศึกษานี้กับกรณีกฎหมายประเภทอื่นใน สฤณี อาชวานันทกุล (2563: 1-16)

ลักษณะร่วม จุดเด่นและข้อจำกัดสำคัญของแนวทางทั้ง 4 ข้างต้น

เมื่อแบ่งพิจารณาแนวทางการศึกษารัฐธรรมนูญข้างต้น ออกเป็น 2 หน่วยวิเคราะห์ที่สำคัญ (Unit of analysis-Locus) จะพบว่า ด้านหนึ่งแนวทางการศึกษารัฐธรรมนูญมีหน่วยวิเคราะห์หลักคือ **ตัวบทรัฐธรรมนูญ** อันเป็นเนื้อหาลายลักษณ์อักษร กับอีกด้านของหน่วยวิเคราะห์คือ **จารีตประเพณีรัฐธรรมนูญ** อันเป็นสถาบันทางการเมืองที่แม้ไม่ได้ถูกเขียนไว้อย่างแน่ชัด แต่ก็ปฏิบัติการ (function) ในสังคมการเมืองไทยอยู่

นอกจากนี้ หากแบ่งพิจารณาในประเด็นสำคัญ (focus) อันหมายถึงความสนใจเฉพาะที่มุ่งค้นคว้าทางวิชาการจากหน่วยวิเคราะห์เหล่านั้น อาจแบ่งได้อีก 2 เรื่อง กล่าวคือ ด้านหนึ่งเป็นการให้ความสนใจในเรื่อง **ผลลัพธ์** ในแง่ตัวบท เนื้อหา ความหมายของรัฐธรรมนูญ ไม่ว่าจะเป็นตัวบทที่ถูกบัญญัติไว้อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร หรือเนื้อหาความหมายของจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญที่อาจไม่ได้ถูกเขียนแต่รับทราบ และยินยอมปฏิบัติ ในขณะเดียวกัน อีกด้านหนึ่งคือความสนใจในเรื่อง **กระบวนการ** ของการได้มาซึ่งผลลัพธ์ข้างต้น ว่ามีพัฒนาการและลำดับความเป็นมาอย่างไร

ดังนั้น อาจสามารถสรุปได้ดังตารางนี้

หน่วยวิเคราะห์/ประเด็น	รัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษร	จารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ
ผลลัพธ์	การศึกษาที่เน้นพิจารณาตัวบท, ข้อกำหนดและผลของการบัญญัติต่อสังคมการเมือง (A)	การศึกษาที่เน้นพิจารณาวัฒนธรรมทางการเมืองในช่วงเวลาต่าง ๆ (C)
กระบวนการ	การศึกษาที่เน้นพิจารณากระบวนการได้มาซึ่งข้อกำหนดและการบัญญัติรัฐธรรมนูญ (B)	การศึกษาที่เน้นพิจารณาความเปลี่ยนแปลง, พลวัตของเนื้อหาความหมาย (D)

ที่มา: ผู้เขียน

ด้วยวิธีการรวบยอดความคิดข้างต้น สามารถกล่าวอีกแบบได้ว่าแนวทางการศึกษาที่มีรัฐธรรมนูญไทยเป็นหน่วยวิเคราะห์ทั้ง 4 แนวทางนั้น มีจุดเด่น/จุดเน้น แตกต่างกันไป ดังนี้

สำหรับแนวทางการศึกษาเชิงนิติ/สถาบัน (1) มีจุดเน้นโดดเด่นที่ให้ความสำคัญกับการพิจารณาตัวบทซึ่งถูกเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และสามารถอธิบายถึงผลลัพธ์ที่ตัวบทดังกล่าวมีต่อการกำหนดโอกาสหรือสร้างอุปสรรค ให้กับตัวแสดงทางการเมืองที่เกี่ยวข้อง (A) โดยในงานวิชาการบางชิ้นอาจมีการพิจารณาในแง่ของกระบวนการได้มาซึ่งการบัญญัตินั้นอยู่บ้าง (B) แต่ไม่ใช่ประเด็นหลัก หรือเรื่องที่น่าสนใจเหล่านั้นจะให้ความสนใจเป็นลำดับแรก

สำหรับแนวทางการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์/วัฒนธรรม (2) มีจุดเน้นที่ให้ความสำคัญกับการพิจารณาเนื้อหาความหมายของวัฒนธรรมทางการเมืองที่ดำรงอยู่ในช่วงเวลาที่งานวิชาการนั้นให้ความสำคัญ (C) อาจเป็นช่วงเวลาในอดีต หรือร่วมสมัยที่งานถูกเขียนขึ้นก็ได้ งานในแนวนี้อาจมีการกล่าวถึงตัวบทรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษรด้วย (A) แต่เป็นไปในเชิงนำมาพิจารณาเปรียบเทียบให้

เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ถูกเขียน/ความหมายที่เป็นจริงในขณะนั้น และอาจมีบ้างที่กล่าวถึงในเชิงกระบวนการของระเบียบเชิงสถาบันรัฐธรรมนูญเหล่านั้น (B) (D) แต่ก็ไม่ใช่จุดเน้นหลักและ (อาจเพราะ) ไม่มีทรัพยากรเพียงพอที่จะกล่าวหรือศึกษาอย่างละเอียด²

สำหรับแนวทางการศึกษาเชิงเศรษฐศาสตร์รัฐธรรมนูญ (3) มีจุดเน้นโดดเด่นที่ให้ความสำคัญกับการพิจารณาด้วยสิ่งที่ถูกเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ไม่ต่างจากแนวเชิงนิติ/สถาบัน (1) เพียงแต่เพิ่มมิติ/และใช้มิติที่เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์และแนวทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล (rational choice theory) มาใช้อธิบายพฤติกรรมรวมถึงการตัดสินใจดำเนินการของตัวแสดงทางการเมืองในระบบ

ส่วนแนวทางการศึกษาเชิงรัฐศาสตร์ (4) ที่ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับกระบวนการได้มาซึ่งผลลัพธ์ของบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ (B) ซึ่งย่อมต้องพิจารณาตัวที่ถูกเขียนไว้ (A) แต่กลับให้ความสนใจไม่มากนักกับหน่วยวิเคราะห์ที่เป็นจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ (C) (D) ว่ามีเนื้อหาและพัฒนาการเป็นอย่างไร

กล่าวโดยสรุปในภาพรวมจะพบว่า หากพิจารณาด้วยรัฐธรรมนูญในฐานะผลลัพธ์ อันเปรียบดังเครื่องมือ/กลไก ในการระบุเงื่อนไข ขอบเขตของการใช้อำนาจของตัวแสดงทางการเมือง รวมถึงสร้างกรอบกติกาในการกำหนดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ จะพบว่า แนวทางการศึกษาทั้งแนวที่ (1) (2) และ (3) มีจุดเด่น ตรงที่สามารถทำความเข้าใจผลของการสร้างระเบียบกติกาเหล่านั้นได้ ผ่านการวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีที่เป็นลายลักษณ์อักษร หรือเป็นจารีตทางรัฐธรรมนูญ

อีกด้านหนึ่งของเหรียญ หากพิจารณาในแง่ของกระบวนการ อันเป็นขั้นตอนก่อนการได้มาซึ่งผลลัพธ์ข้างต้น แนวทางการศึกษาในแบบที่ (4) ย่อมโดดเด่นกว่าในการพิจารณาพัฒนาการที่มา การปฏิสัมพันธ์ ประสาน/ขัดแย้งกันระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ก่อนที่จะเสร็จสิ้นลงตัวกลายเป็นตัวบทรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับ

อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดประการสำคัญของแนวทางการศึกษารัฐธรรมนูญใน 4 แนวทางข้างต้น คือ ไม่มีแนวทางการศึกษาใดให้ความสำคัญอันดับแรกกับการอภิปรายในมิติของพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงด้านจารีตประเพณีหรือสถาบันที่ไม่เป็นทางการ กล่าวอีกแบบ การพิจารณาพลวัตของการเปลี่ยนแปลงในเชิงวัฒนธรรมและระเบียบประเพณีในการปกครองอาจเป็นข้อจำกัดของแนวทางการศึกษาทั้ง 4 แบบ

“เราจะสามารถศึกษา กระบวนการได้มาซึ่งผลลัพธ์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรดังกล่าวได้อย่างไร?” เป็นคำถามที่แนวทางการศึกษาเชิงการเมืองวัฒนธรรมสามารถให้คำตอบได้

² โดยเปรียบเทียบแล้ว แนวทางการศึกษาที่มีจารีตรัฐธรรมนูญเป็นหน่วยวิเคราะห์ ไม่ว่าจะเป็นงานของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2547) นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (2534) รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (2550) และ สมชาย ปรีชาศิลป์กุล (2550) ล้วนโดดเด่นในการให้รายละเอียดของ “ผลลัพธ์” แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมการเมืองไทยมีสาระอย่างไรในช่วงเวลาทำงานเขียนเหล่านั้นเผยแพร่ แต่ยังไม่สามารถแสดงให้เห็น “พัฒนาการ” ของกระบวนการเปลี่ยนแปลงในความหมาย ความคิด คำอธิบายทางการเมืองในประเด็นที่งานมุ่งสืบค้นได้นี้

การศึกษารัฐธรรมนูญไทยในแนวการเมืองวัฒนธรรม

ข้อเสนอสำคัญของบทความนี้คือ นอกเหนือจากแนวทางการศึกษา 4 แนวข้างต้น เราอาจพบอีกแนวการศึกษาหนึ่งที่ไม่ถูกจัดประเภท หรือถูกกล่าวถึงอย่างเอกเทศ นั่นคือแนวทางแบบ “การเมืองวัฒนธรรม” โดยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาพบว่าเริ่มได้รับความนิยมมากยิ่งขึ้น ซึ่งเงื่อนไขสำคัญของการถูกจำแนกงานศึกษาให้จัดอยู่ในประเภทนี้คือ การศึกษาที่มีหน่วยเป็นรัฐธรรมนูญ และต้องการทำความเข้าใจกระบวนการได้มาซึ่งผลลัพธ์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร หรืออภิปรายในมิติของพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงด้านจารีตประเพณี/สถาบันที่ไม่เป็นทางการ กล่าวอีกแบบเป็นงานที่พยายามจะศึกษาอย่างครอบคลุมทั้ง 4 มิติ ทั้งในแง่ผลลัพธ์/กระบวนการ ของระเบียบกติกาทันทีที่เป็น/และไม่เป็นลายลักษณ์อักษร (แบบ A, B, C, D ดังตารางที่ 1) ดังอธิบายไว้ข้างต้น

ในที่นี้ แนวทางศึกษาแนวการเมืองวัฒนธรรม (cultural politics) คือการศึกษาวัฒนธรรมในฐานะทุนแห่งอำนาจ (การเมือง) และสนใจความสัมพันธ์ทางอำนาจที่อยู่ในมิติของชีวิตประจำวัน (วัฒนธรรม) แนวทางการศึกษานี้สนใจ “การเมือง” “วัฒนธรรม” ในมิติที่กว้างไกลออกไป กล่าวคือ ด้านหนึ่ง หากการเมืองเคยถูกมองว่าเป็นเพียงแค่เรื่องของระบบอำนาจที่เป็นทางการ อย่าง รัฐธรรมนูญ รัฐสภา พรรคการเมือง นักการเมือง ศาล ระบบราชการแล้ว การศึกษาแบบการเมืองวัฒนธรรม สนใจความเป็นการเมืองที่อยู่ในวัตถุวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ อาทิ อนุสาวรีย์ ดนตรี นิยาย ภาพยนตร์ ละคร ภาพเขียน ปฏิทิน โฆษณา อาหาร งานประติมากรรม สถาปัตยกรรม หรือพิธีกรรม ฯลฯ

อีกด้านหนึ่ง หากวัฒนธรรมถูกเข้าใจเป็นเพียงวิถีการดำเนินชีวิต ที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยแสดงออกผ่าน สิ่งก่อสร้าง เครื่องแต่งกาย ศิลปกรรม ภาษา ค่านิยมของสังคม พิธีกรรม ฯลฯ การศึกษาแบบนี้ ตั้งคำถามกับความธรรมดาสามัญที่เห็นอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ก่อทวนให้เห็นมิติของอำนาจ และแสดงให้เห็นว่ากระบวนการได้มาซึ่งค่านิยม (อะไรถือว่าดี/ไม่ดี, อะไรจริง/ไม่จริง, อะไรเป็นไปได้/เป็นไปไม่ได้) และความหมายของเรื่องเหล่านี้เป็นปฏิบัติการแห่งอำนาจอันมีส่วนในการสร้างความชอบธรรมและกตจี พร้อมกันนี้ยังสนใจแสดงถึงพลวัตของระบบคุณค่าและความหมาย ว่าได้ผ่านการปะทะ ประสาน ต่อรอง ถูกท้าทาย และผลิตซ้ำ อย่างไรบ้าง

ในแง่นี้ รัฐธรรมนูญย่อมถือเป็นอีกหน่วยวิเคราะห์อันสำคัญสำหรับการพิจารณาวิถีแห่งการจัดสัมพันธ์ภาพทางอำนาจระหว่างสถาบันต่าง ๆ ในสังคมการเมือง อาจกล่าวได้ว่า แนวทางการศึกษาเชิงการเมืองวัฒนธรรมนี้ได้ประยุกต์/ผสมผสาน แนวทางการศึกษารัฐธรรมนูญที่เคยมีมาก่อนหน้าเพื่อใช้ศึกษาสัมพันธ์ภาพทางอำนาจระหว่างสถาบันทั้งหลาย (จากตารางที่ 1) แต่จุดเด่นสำคัญของแนวทางการศึกษานี้คือ เน้นพิจารณาพัฒนาการของความเปลี่ยนแปลงในความหมาย เนื้อหาของจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้ งานที่เขียนขึ้นหลังทศวรรษ 2540 จำนวนมาก ล้วนพิจารณาทั้ง 4 มิติ (A-D) พร้อมกันไป อนึ่ง ก่อนจะกล่าวถึงลักษณะสำคัญของแนวทางการศึกษานี้ ผู้เขียนขอยกตัวอย่างงานวิชาการที่เชื่อว่าถูกจัดอยู่ในแนวทางการศึกษาดังกล่าวเสียก่อน เพื่อเป็นข้อมูลอ้างอิงและอภิปรายถึงเกณฑ์สำคัญที่ใช้จำแนก

ในการนำเสนองานผู้เขียนเลือกเรียงตามลำดับเวลา เพื่อแสดงให้เห็นว่าแนวทางการศึกษาเชิงการเมืองวัฒนธรรมที่เริ่มมีมากขึ้นในปัจจุบันนั้นหาใช่เรื่องใหม่ รวมถึงต้องการสืบทอดเพื่อแสดงพัฒนาการอย่างสังเขปของงานเขียนแนวนี้ด้วย

ตัวอย่างงานศึกษาที่ใช้แนวทางวิเคราะห์รัฐธรรมนูญไทยแบบการเมืองวัฒนธรรม

(หนึ่ง) วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตของ บัณฑิต จันโรจนกิจ เรื่อง “การเมืองวัฒนธรรมเรื่องการสร้างความหมายของประชาธิปไตย” (2541) นับว่าเป็นงานชิ้นแรก ๆ ที่ศึกษาพลวัตของรัฐธรรมนูญฉบับจารีตประเพณีในหมวดที่ว่าด้วยสถานะของตัวรัฐธรรมนูญเอง การนิยาม/ให้ความหมายต่อระบอบการปกครอง รวมไปถึงตำแหน่งแห่งที่ขององค์อธิปัตย์ในฐานะเจ้าของอำนาจอธิปไตยและสถานะ/ขอบเขตของพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ ควบคู่ไปกับการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงในสำนึกทางการเมืองของผู้คนนับแต่การเข้ามาของคำ/ความคิดแบบใหม่ ผ่านยุคสมัยอภิวัฒน์ 2475 จนถึงช่วงร่วมสมัย (ทศวรรษ 2530)

หน่วยวิเคราะห์หลักอาศัยวัตถุวัฒนธรรม (cultural artifacts) หลายประเภททั้ง ข้อเขียนฎีกา บทความ คำประกาศ คำอภิปราย ตำรา ฯลฯ ตลอดจน คำปรารภและตัวบทรัฐธรรมนูญบางมาตรา เพื่อใช้สำหรับตีความ-สืบค้นร่องรอยของการเปลี่ยนแปลงในความหมายของ “ประชาธิปไตย” “ระบบรัฐธรรมนูญ” รวมถึงปฏิบัติการจริงของการจัดสรรอำนาจที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเหล่านั้น

ความสำคัญอย่างหนึ่งของงานชิ้นนี้ คือการแสดงร่องรอยอิทธิพลจากงานเขียนจำนวนหนึ่งที่มุ่งศึกษา วาทกรรม ความหมาย การเปลี่ยนแปลงของประชาธิปไตย ด้วยสมมติฐานตั้งต้นว่า ประชาธิปไตยที่เป็นอยู่ในสังคมไทยเวลานั้น (ไม่ว่าจะเรียกในชื่อใด- ประชาธิปไตยแบบไทย, ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข) อาจมีความหมายและคุณค่าอันแตกต่างจาก “ประชาธิปไตยสากล”³

สำหรับผู้เขียน การไม่ปิดบังจุดยืนและเผยความต้องการว่าอยากร่วมช่วงชิงนิยามความหมายเพื่อจัดสรร-แบ่งปัน-หรือสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อพวกตนนี้ถือเป็นเกณฑ์สำคัญหนึ่งของการนิยามแนวทางการศึกษาแบบการเมืองวัฒนธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่ง งานเขียนประเภทนี้ ไม่เพียงแต่เปิดเผยให้เข้าใจในเนื้อหา ประวัติศาสตร์ที่มาของการนิยามความหมายแบบต่าง ๆ อันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการเมืองไทย หากแต่แสดงความปรารถนาต้องการแบ่งปันอำนาจกันใหม่ ซึ่งโดยมากเป็นไปเพื่อเรียกร้องให้ผู้ถืออำนาจ ผู้เสียเปรียบที่ความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบเดิมละเลย/เก้บกด/ปิดกั้นเอาไว้

(สอง) ญัฐพล ใจจริง ถือเป็นอีกคนที่ต้องการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางอำนาจผ่านงานวิชาการ โดยเฉพาะการอภิปรายเรื่องสถานะ บทบาทและพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ บทความของเขาแทบทั้งหมดใน “ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ: ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิรูปกฎวิวัติสยาม (พ.ศ. 2475-2500)” (2556) พยายามรื้อภาพลักษณ์ของสถาบันกษัตริย์

³ ภายใต้บริบทของยุคสมัยแห่งการสิ้นสุดสงครามเย็นและการล่มสลายของค่ายคอมมิวนิสต์ ในอีกด้านคือการสถาปนาตนเป็นระบอบปกครองอันพึงปรารถนาที่สุด และกลายเป็นจุดหมายปลายทางของพัฒนาการทางการเมืองแห่งยุคสมัย

ในฐานะ “ผู้พิทักษ์ประชาธิปไตย”⁴ “ด้วยการศึกษา ‘ปฏิวัติกษัตริย์ 2475’ ...ให้เห็นถึงความคิดและความเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มอนุรักษนิยมหรือกลุ่มกษัตริย์นิยมที่เป็นกลุ่มพลังทางการเมืองสำคัญภายหลังการปฏิวัติ 2475 ซึ่งความคิดและบทบาททางการเมืองของพวกเขามีผลกระทบต่อการพัฒนาประชาธิปไตย ไม่น้อยไปกว่าบทบาทของกองทัพ” (ณัฐพล ใจจริง, 2556: 13)

สำหรับงานของณัฐพล หากแยกอ่านแต่ละบทเอกเทศ อาจไม่เด่นชัดในการวิเคราะห์รัฐธรรมนูญไทยผ่านมิติการเมืองวัฒนธรรม แต่หากอ่านร่วมกันจะพบว่าเป็นการวิเคราะห์เชิงการเมืองวัฒนธรรมที่มีรัฐธรรมนูญเป็นหน่วยวิเคราะห์หลัก โดยบทที่ 1 เป็นภาพรวมของพัฒนาการทางการเมืองไทยช่วงหลัง 2475-2500 ส่วนบทที่ 2 และ 3 เป็นการวิเคราะห์ตัวบท และข้อถกเถียงคล้ายกับแนวทางการศึกษาแบบรัฐศาสตร์ (แบบ C ดังตารางที่ 1) ที่มุ่งแสดงพัฒนาการของการร่าง และที่มาของรัฐธรรมนูญและร่างฉบับลายลักษณ์อักษร (ทั้ง 6 ฉบับ)⁵ ในขณะที่บทที่ 4 ไม่เพียงแต่จะศึกษาเปรียบเทียบรัฐธรรมนูญ 4 ฉบับ (2475, 2489, 2490, 2492) ในประเด็นพระราชอำนาจ แต่ยังโดดเด่นอย่างมากในแง่ของการวิเคราะห์บริบทแวดล้อมที่ย่อมส่งผลต่อการเขียนกฎหมายรัฐธรรมนูญด้วยมิติแบบการเมืองวัฒนธรรม (แบบ D ดังตารางที่ 1) อันแสดงถึงพลวัตของการเปลี่ยนแปลงในความหมายและความสำคัญในเรื่อง “การปฏิวัติ 2475” และเชื่อมโยงอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงกับเรื่องพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ภายใต้ระบอบใหม่

(สาม) หากกล่าวถึงแนวทางการศึกษาเชิงการเมืองวัฒนธรรมย่อมต้องมีชื่อ เกษียร เตชะพีระ เพราะแนวทางการศึกษาดังกล่าวถือเป็นลายเซ็นประจำตัวของนักวิชาการท่านนี้ (อาสา คำภา, 2561) นอกเหนือจากงาน “ประชาธิปไตยของประชาชนจะต้องเป็นอิสระจากทุนและรัฐ” (2531) และ “การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยประชาธิปไตย: บทนำเปรียบเทียบเชิงทฤษฎี” (2537) แล้ว เกษียรยังผลิตงานแนวนี้อย่างสม่ำเสมอผ่านหนังสือพิมพ์มติชนทั้งรายวันและสัปดาห์ หากกล่าวเฉพาะส่วนที่มีหน่วยวิเคราะห์เป็นรัฐธรรมนูญ จะพบงานวิจัยหนึ่งที่ถือเป็นตัวอย่างอันดีสำหรับการพิจารณาแนวทางการศึกษา

“ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข: ที่มาและที่ไป” (2554) มีหน่วยวิเคราะห์หลักคือรัฐธรรมนูญไทยหลายฉบับ โจทย์ของงานวิจัยนี้ศึกษาพลวัตในการ

⁴ ในท้ายบทความแรก “คว่ำปฏิวัติ-โค่นคณะราษฎร: การก่อตัวของ “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” (2556) ณัฐพลกล่าวว่า

“ท้ายที่สุด บทความนี้เป็นเพียงการเผยให้เห็นความย้อนแย้งระหว่างความเคลื่อนไหวของขบวนการต่อต้านการปฏิวัติของกษัตริย์และกลุ่มกษัตริย์นิยมที่เกิดขึ้นจริง กับภาพลักษณ์กระแสหลักของกษัตริย์และ “ระบอบช้อนเร้น” ที่ถูกสร้างขึ้น...(แต่) ที่ผ่านมากลับมีการศึกษาที่ให้ความสำคัญของการต่อต้านนี้จำนวนน้อยขึ้นและให้รายละเอียดได้ไม่มากพอ...หรือกล่าวอีกอย่างได้ว่า ความเคลื่อนไหวเหล่านั้นแทบไม่ถูกกล่าวถึงในปัจจุบันมากไปกว่าการสร้างภาพลักษณ์ให้แก่กษัตริย์ในฐานะ “บิดาแห่งประชาธิปไตย” หรือ “ผู้พิทักษ์ประชาธิปไตย” ! ซึ่งภาพลักษณ์นั้นอาจคลาดเคลื่อนไปจากพฤติกรรมทางการเมืองที่แท้จริงของฝ่ายกษัตริย์นิยม” (การเน้นเป็นของผู้เขียน) (ณัฐพล ใจจริง, 2556: 63)

⁵ บทความที่สามนี้ ถูกนำเสนอในงานเสวนา ท่ามกลางบริบทของการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เข้มข้น ดู กลุ่มนิติราษฎร์ (นิติศาสตร์เพื่อราษฎร) จัดอภิปรายเรื่อง “สถาบันกษัตริย์-รัฐธรรมนูญ-ประชาธิปไตย” ในวันศุกร์ที่ 10 ธันวาคม 2553 เวลา 13.00-16.00 น. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ห้อง LT1 และ LT2. ดู ประชาไท (2553)

“ประนีประนอม (ปรองดอง) กับประชาธิปไตย” ระหว่างชนชั้นนำจารีตกับกลุ่มอำนาจใหม่ในแต่ละช่วงเวลา ภายใต้คำถามสำคัญว่า “ชนชั้นนำเดิมภายใต้ระบอบใหม่จะหาทางบริหารจัดการการสูญเสียอำนาจอธิปไตยไปอย่างไร เพื่อประนีประนอมกับระบอบใหม่และสงวนรักษาอุดมการณ์และผลประโยชน์สำคัญของตนไว้?” (เกษียร เตชะพีระ, 2554: 17) โดยมีประเด็นวิเคราะห์สำคัญคือการจัดการความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และพฤติกรรมของตัวแสดงทางการเมืองที่ปรากฏในช่วงต่าง ๆ

(สี่) งานของนิติธณี ทองแท้ (2555) “สถาบันพระมหากษัตริย์กับกระบวนการสร้างรัฐธรรมนูญจารีตประเพณีว่าด้วยการรัฐประหาร” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทฉบับนี้ เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการศึกษาพลวัตในรัฐธรรมนูญฉบับพัฒนาธรรมว่าด้วยเรื่องการล้มล้างระบอบการปกครอง ทั้งนี้ นิติธณีศึกษาถึงการรัฐประหารที่เกิดขึ้นทั้ง 12 ครั้ง โดยพิจารณาจากบทบาทความสัมพันธ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์กับการรัฐประหารที่เกิดขึ้นและข้อถกเถียงทางกฎหมายที่เกิดต่อการรัฐประหาร จากการศึกษาพบว่าสามารถแบ่งบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์กับการรัฐประหารได้ 3 ช่วงเวลา ดังนี้ คือ ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2475-2500 ซึ่งการรัฐประหารยังไม่ก่อตัวเป็นรูปแบบจารีตประเพณี ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2501-พ.ศ. 2516 คือช่วงที่รัฐประหารกำลังก่อตัว และเริ่มมีเค้าโครงแบบแผนแล้ว ต่อมา การรัฐประหารในช่วงที่ 3 พ.ศ. 2517-พ.ศ. 2549 จึงถือว่ามียุทธวิธีแบบ/จารีต/ธรรมเนียมปฏิบัติบางอย่าง โดยวิทยานิพนธ์นี้แสดงให้เห็นถึงการก่อรูปของระเบียบ/วัฒนธรรมว่าด้วยการล้มอำนาจรัฐ ซึ่งดำเนินอย่างเชื่องช้าทว่าต่อเนื่องจนกระทั่งกลายเป็นแบบแผนเชิงสถาบันอันชัดเจน โดยมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้ประเพณีนี้ได้รับการยอมรับจากประชาชน

(ห้า) “การเมืองวัฒนธรรมของการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559” โดย หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ (2560) วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ศึกษาการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 ในฐานะที่การออกเสียงประชามติถูกใช้เป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจในการสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐธรรมนูญใหม่ งานนี้แม้ไม่ได้มีรัฐธรรมนูญเป็นหน่วยวิเคราะห์หลักทั้งหมด แต่ก็ถือว่าคาบเกี่ยวอย่างยิ่ง โดยเฉพาะ “บทที่ 4 วาทกรรมรัฐธรรมนูญในสนามประชามติ” ยิ่งกว่านั้น ผลการศึกษายังช่วยสร้างความเข้าใจต่อธรรมเนียมปฏิบัติในการล้มอำนาจรัฐเรื่องใหม่ที่กำลังก่อตัว (“ประชามติแบบไทย ๆ”) กล่าวคือ หลังรัฐประหาร 2549 เป็นต้นมา กระบวนการได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับใหม่จะต้องผ่านการลงประชามติเพื่อรองรับความชอบธรรม โดยหทัยกาญจน์เสนอไว้ว่า ท้ายที่สุดกระบวนการทั้งหมดนี้เป็นนาฏกรรมที่ผู้ครองอำนาจแสดงเพียงเท่านั้น

(หก) สำหรับตัวอย่างชิ้นสุดท้ายที่หยิบยกมาคืองานของ สมชาย ปรีชาศิลปกุล “คือปณิธานที่หาญมุ่ง: ข้อถกเถียงว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ ในองค์การจัดทำรัฐธรรมนูญของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2550” (2561) เป็นการศึกษารัฐธรรมนูญฉบับจารีตประเพณีว่าด้วยสถานะของสถาบันกษัตริย์ ซึ่งเป็นเรื่องที่รัฐธรรมนูญแบบลายลักษณ์อักษรกับธรรมเนียมปฏิบัติมีความแตกต่างผันแปรอย่างมาก หนังสือเล่มนี้แสดงถึงพลวัตของแบบแผนปฏิบัติในแต่ละเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสถานะของสถาบันกษัตริย์ และการจัดวางบทบาทของสถาบันฯ ภายใต้ระบอบเสรีนิยมประชาธิปไตย ไม่ว่าจะเป็นขอบเขตของการใช้/เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยว่าตกลงแล้วสถิติ ณ หนใดระหว่างปวงชนหรือองค์กษัตริย์

การเปรียบเทียบความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างสถาบันกษัตริย์กับสภา (พระราชอำนาจในการวิโต้กฎหมาย) หรือขอบเขตอำนาจและบทบาทของผู้ใช้อำนาจในนามสถาบันกษัตริย์อย่างองคมนตรี หรือ กองทัพ

สมชายพิจารณาการอภิปรายที่ถูกบันทึกในรายงานการประชุมสภา/กรรมาธิการ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับต่าง ๆ ตลอดเวลา 75 ปี (2475-2550) จึงทำให้งานนี้ ไม่เพียงจะแสดงสถานะภาพ/พระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ที่ผันแปรตามยุคสมัยเท่านั้น หากแต่ข้อถกเถียงที่เกี่ยวข้อง ล้วนสะท้อนการพัฒนา/ความเปลี่ยนแปลงของแบบแผนปฏิบัติในประเด็นเหล่านั้นได้อย่างน่าทึ่ง จนอาจกล่าวได้ว่า ธรรมเนียมที่ปฏิบัติต่อสถาบันกษัตริย์ราวกับสมมติเทพ หรือสภาพ “เสมือนสมบูรณ์ญาสิทธิราชย์” ในปัจจุบันเป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดเมื่อไม่นานนี้เอง⁶

ลักษณะสำคัญของแนวทางการศึกษาแบบการเมืองวัฒนธรรม

จากตัวอย่างงานศึกษาข้างต้น นอกเหนือจากความพยายามในการหาความหมาย ลักษณะสำคัญของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ลักษณะร่วมของวิธีการศึกษาซึ่งงานเหล่านั้นแสดงให้เห็น จะพบว่ามีอย่างน้อย 5 เรื่องที่ใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ตาม เมื่ออ่านมาถึงจุดนี้ ผู้อ่านบางท่านที่สับสนในแนวทางการวิเคราะห์แบบสถาบันนิยมใหม่ (new institutionalism) อาจสงสัยว่าเหตุใดผู้เขียนจึงไม่จัดประเภทงานเขียนเหล่านั้นให้อยู่ในการศึกษาแบบ สถาบันนิยมเชิงประวัติศาสตร์ (historical institutionalism) ซึ่งมีสาระสำคัญอยู่ที่การสนใจในเส้นทางบังคับในอดีต (path dependency) หรือจุดพลิกผันอันสำคัญ (critical juncture) อันส่งผลให้เกิดแบบแผนเชิงสถาบันขึ้นอย่างที่ปรากฏในปัจจุบัน ทั้งนี้ก่อนจะกล่าวถึงลักษณะสำคัญของแนวทางการศึกษาแบบนี้ ขออธิบายเหตุผลต่อคำถามข้างต้นสักเล็กน้อย

สำหรับผู้เขียน เราสามารถเรียกสถาบันนิยมเชิงประวัติศาสตร์ก็ได้ (โดยงานบางชิ้นที่หยิบยกมาก็ประกาศด้วยว่ากำลังศึกษาด้วยแนวทางการศึกษาแบบนี้ เช่น บางบทความของณัฐพล ใจจริง) แต่สิ่งที่ทำให้ผู้เขียนเสนอให้เรียกว่า “การเมืองวัฒนธรรม” นั้นเพราะงานข้างต้นมีสถานะเป็นส่วนหนึ่งของสมรรถภูมิการต่อสู้เพื่อช่วงชิงนิยามความหมาย สร้างวาทกรรม และสร้างอำนาจผ่านการผลิตความรู้ กล่าวอย่างรวบรัดโดยอาศัยเกณฑ์เรื่องบทบาทและนัยทางการเมืองของงานวิชาการเหล่านั้น ในการมุ่งปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจเดิมที่ดำรงอยู่ จึงเลือกที่จะเรียกว่า “การเมืองวัฒนธรรม”

⁶ ปฏิกริยาของนักวิชาการต่อคำอธิบายของศาลรัฐธรรมนูญ กรณีนายณัฐพร โตประยูร ยื่นคำร้องขอให้ วินิจฉัยตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 49 ว่า การกระทำของกลุ่มแกนนำแนวร่วม “มือบราซัวร์” ซึ่งปราศรัยเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2563 ในการชุมนุมเพื่อเสนอข้อเรียกร้อง เป็นการใช้สิทธิเสรีภาพเพื่อล้มล้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 49 วรรคหนึ่ง หรือไม่หรือ ที่เรียกอย่างสั้นว่า ‘คดีล้มล้างการปกครอง’ กรณีนี้ นักวิชาการหลายคนแสดงความคิดเห็นว่าคำตัดสินดังกล่าว อาจสื่อให้เห็นว่าระบอบการปกครองปัจจุบันให้อำนาจแก่สถาบันกษัตริย์มากกว่าที่ควรจะเป็นตามหลักการราชาธิปไตยใต้รัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy) ซึ่งเป็นคติอ้างอิงของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข. โปรดพิจารณา The Standard (2564ก), สุทธิพัฒน์ กนิษฐกุล (2564), The Standard (2564ข), และ มุนินทร์ พงศาปาน (2564)

ดังนั้น งานเขียนที่หยิบยกมานี้จึงไม่เพียงมุ่งเข้าใจ “สถาบัน” ในความหมายของ หน่วยทางสังคมที่มีโครงสร้างที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นแหล่งรวมของปทัสถาน กฎเกณฑ์ ความเข้าใจ และการปฏิบัติที่ได้รับการกระทำเป็นประจำจนเป็นแบบแผนพฤติกรรม บรรดาสิ่งเหล่านี้จะกำหนดความเหมาะสมให้กับการปฏิบัติในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของผู้กระทำกับสถานการณ์ที่เผชิญหน้า

หากแต่มีเจตนาผลิตงานเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการเปลี่ยนแปลง เป็นการทำหน้าที่ทั้งนักวิชาการและนักเคลื่อนไหวทางสังคมไปพร้อมกัน และไม่ได้ปิดกั้นข้อค้นพบที่ตนต้องการท้าทาย ต่อต้าน และช่วงชิงนิยามความหมายใหม่เพื่อรับใช้อุดมการณ์ที่นักวิชาการเหล่านั้นสมารถพานำไปทางเสรีนิยมประชาธิปไตย

ในแง่นี้ งานเขียน (วาทกรรม) ที่ถูกผลิตขึ้นข้างต้น ถือเป็นส่วนหนึ่งของการโต้ตอบ-ต่อต้านความรู้ที่ผลิตโดยรัฐ นักวิชาการจำนวนไม่น้อยเลือกผลิตงานเหล่านี้ พร้อม ๆ กับมีจุดยืนทางการเมืองที่ต่อต้านระเบียบอำนาจสถาปนา (establishment) นั่นทำให้งานเป็นส่วนหนึ่ง การเน้นในฐานะผลงานที่มีนัยทางการเมือง ไม่ใช่งานที่ผลิตเพื่อความรู้เฉย ๆ แต่เป็นงานที่ผลิตจากจุดยืนทางการเมืองและเพื่อโต้ตอบกับผู้อำนาจทางการเมือง นอกจากนี้ งานเหล่านี้ยังมีลักษณะร่วมของวิธีการศึกษาอีกอย่างน้อย 5 ประการได้แก่

1. จุดตั้งต้นของแนวทางการศึกษานี้ คือ : การเผยแพร่การแห่งความสามัญ

แนวทางการศึกษานี้โดยทั่วไปจะตั้งคำถามกับความ “ปกติธรรมดา” โดยเผยให้เห็นสิ่งเหล่านั้นในฐานะปฏิบัติการทางอำนาจ ฉะนั้น สิ่งธรรมดาสามัญที่เห็นอย่างชินตาจนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตกลายเป็นแนวปฏิบัติ กลายเป็นกฎระเบียบ กลายเป็นความรู้ หรือแม้แต่กลายเป็นธรรมเนียมประเพณีทางการปกครองฯ ล้วนถูกประกอบสร้างไม่ทางใดก็ทางหนึ่งทั้งสิ้น คำเรียกขานที่ใช้กันทั่วไป เช่น เสือแดง/เสือเหลือง ไฟฟ้า/อามตย์ ฟ้า/ดิน การปรองดองสมานฉันท์ คำว่า “พลเมือง” ในร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2558 หรือกระทั่งการสื่อสารในการจัดทำประชามติ ฯลฯ เมื่อปรากฏในพื้นที่เฉพาะแล้วย่อมสื่อถึงและเป็นส่วนหนึ่งของปฏิบัติการทางอำนาจบางอย่าง

หากย้อนไปราว 2-3 ทศวรรษก่อนหน้านี้ คงไม่มีใครตั้งคำถามกับข้อความที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญว่า “ประเทศไทยปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” เพราะแทบจะเรียกได้ว่าเป็น “ข้อเท็จจริง” ที่ไม่ต่างจากการบอกว่าพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก ทว่าปัจจุบันการให้ความหมาย (คุณค่า) ต่อเรื่องนี้ กลายเป็นใจกลางหนึ่งของการแย้งชิงความหมาย (คุณค่า) ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนจากกรณี “คดีล้มล้างการปกครอง” ที่ความหมายของ “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” ถูกหยิบยกมาอภิปราย ในขณะที่ฝ่ายสนับสนุนรัฐบาลเรียกร้องให้อนุมัติต่อความหมาย (คุณค่า) ที่นำเสนอโดยตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ อีกฝ่ายที่สนับสนุนการปฏิรูปการเมืองก็ได้โต้แย้ง และกลับไปพิทักษ์ถ้อยแถลง/การตอบคำถามว่า อะไรคือระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข กันแน่

2. สิ่งที่ต้องการวิเคราะห์ คือ : พลวัตการเปลี่ยนผ่านของระบบคุณค่าและความหมาย

ความรู้หรือวิถีปฏิบัติ ค่านิยมเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งไม่ว่าจะเป็น “การปฏิวัติ 2475” “อำนาจอธิปไตย” “การรัฐประหาร” หรือ “ประชาธิปไตย” ย่อมไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นมาเอง หากแต่ผ่านการปะทะ/ประสาน/ต่อรองของการนิยามให้ความหมายมาอย่างยาวนาน ในแง่นี้ แนวทางการศึกษาแบบการเมืองวัฒนธรรม จึงช่วยให้เห็นว่าระบบความหมายที่มนุษย์ใช้ในการทำความเข้าใจโลกและส่งผลกำกับพฤติกรรมของพวกเขาเป็นอย่างไร กระบวนการให้ความหมาย (พร้อมกับกำหนดคุณค่า ดี/ไม่ดี งาม/ไม่งาม สมควร/ไม่สมควร ฯลฯ) เหล่านี้เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ทำให้บางกลุ่มคนได้ประโยชน์และกดขี่สิทธิประโยชน์ของบางพวกไป กล่าวอีกแบบ (เช่น) ความหมายของ “ประชาธิปไตย” ใน “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” ย่อมให้ประโยชน์/โอกาส/อำนาจ แก่บางพวก พร้อมกับ ให้โทษ/สร้างข้อจำกัด/กดขี่ บางกลุ่มไปพร้อมกัน หากพิจารณาเป็นช่วงตอนที่กินระยะเวลา ภายใต้กระบวนการให้ความหมายและกำหนดคุณค่านั้น ย่อมมีมากกว่าหนึ่งสำนวนเสมอ (เกษียร เตชะพีระ 2537: 23) ตัวแสดงผู้นำเสนอความหมาย (คุณค่า) หนึ่ง ๆ ย่อมต้องเผชิญกับการตอบรับ ทำทลาย ดัดแปลง ขึ้นกับบริบทในแต่ละช่วงตอน ในแง่นี้การเพ่งพิจารณาไปยังกลุ่มตัวแสดงสำคัญย่อมเห็นการปะทะสังสรรค์ รวมถึงพลวัตของความหมายที่ซับซ้อนเกี่ยวพันกัน ตลอดจนเงื่อนไขที่ทำให้ความหมายเหล่านั้นสามารถกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคมให้เกิดขึ้นได้

หากพิจารณา “การช่วงชิงนิยามประชาธิปไตย” ที่ปรากฏผ่านการร่างรัฐธรรมนูญแล้ว “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” ย่อมถือเป็นหนึ่งในสำนวนสำคัญ ท่ามกลางสำนวนอื่น ๆ ที่พ่ายแพ้ลงและถูกหลงลืมไปแล้วในประวัติศาสตร์ อาทิ ประชาธิปไตยอันพึงพร้อมสามัคคีธรรมตามรัฐธรรมนูญ (ในรัฐธรรมนูญ 2489) ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ (ช่วงการร่างรัฐธรรมนูญ 2511) ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ในฐานะเรื่องเล่า/สำนวนหลัก ระบอบดังกล่าวเองก็มีพัฒนาการในแต่ละช่วงเวลาต่างกันไปนับตั้งแต่ ระบอบประชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข-ประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข-จนปัจจุบันดูเหมือนจะมาถึงทางแยกที่กำลังจะคลี่คลายกลายเป็นอดีตเช่นกัน

นอกเหนือจากงานของบัณฑิต (2541) ณัฐพล (2556) เกษียร (2531, 2537 และ 2554) และ สมชาย (2561) ที่ยกตัวอย่างข้างต้นแล้ว ยังมีงานศึกษาที่พยายามแสดงพลวัตและการช่วงชิงความหมาย “ประชาธิปไตย” (แต่อาจไม่ได้มีรัฐธรรมนูญเป็นหน่วยวิเคราะห์หลัก) เช่น กัลยา แซ่อึ้ง “การเมืองวัฒนธรรมเรื่องการสร้างความหมายประชาธิปไตยยุครัฐบาลทักษิณสู่รัฐบาลสนธิ-สุรยุทธ์” (2559) สายชล สัตยานุรักษ์ “นักวิชาการไทยกับการต่อสู้ช่วงชิงความหมาย “ประชาธิปไตย” ในภาวะวิกฤตทางการเมือง (พ.ศ. 2548-2557)” (2561) เป็นต้น

3. เครื่องมือที่ใช้วิเคราะห์มีความยืดหยุ่น หลากหลาย

หากพิจารณาการเมืองวัฒนธรรมในฐานะวิธีวิทยาสำหรับการทำความเข้าใจปรากฏการณ์แล้ว แนวคิดนี้สามารถใช้ “แว่น” หรือกรอบคิดทฤษฎี (conceptual framework) ได้หลากหลาย อาจเป็นได้ทั้งการวิเคราะห์อุดมการณ์ (ideological analysis) การพิจารณากระบวนการครองอำนาจนำ (hegemony) การวิเคราะห์วาทกรรม (discourses analysis) การศึกษาแนวสัญลักษณ์ (semiology)

ฯลฯ ด้วยเพราะหน่วยวิเคราะห์พื้นฐานคือความคิด มโนทัศน์ อุดมการณ์ ฯลฯ หรือเรียกรวม ๆ ว่า มโนคติ (ideational) เป็นสิ่งที่สามารถใช้กรอบแนวคิดหลากหลายเพื่อวิเคราะห์ได้⁷

บ่อยครั้งที่การวิเคราะห์ของการเมืองวัฒนธรรมจะเผยให้เห็นการปะทะ/ปรับ/แปล ของความคิด อุดมการณ์ทางการเมืองแบบใดแบบหนึ่งในสังคมหนึ่ง กล่าวคือ หากพิจารณา มโนคติ ที่ไม่ค่อยคุ้นชิน ในสังคมนั้นหรือเคยมีอยู่ในแบบที่คล้าย ๆ กัน แต่ไม่ได้ถูกรับรู้หรือคิดถึงมโนคติดังกล่าวในแบบนั้น (เช่น มโนทัศน์เสรีภาพ- ซึ่งเป็นเรื่องที่สังคมไทยมีอยู่ก่อนเป็นแนวคิดว่าด้วยความเป็นอิสระ แต่ถูกรับรู้คนละแบบกับเสรีภาพแบบเสรีนิยมที่เน้นปัจเจกบุคคล (individualism))

ในแง่นี้ แต่ละสังคมของมนุษย์ล้วนมีเชื้อมูลดั้งเดิมในแบบตน การรับเอาความคิด สำนึก หรือ มโนทัศน์อะไรก็ตามที่อาจจะไม่คุ้นชิน หรือมีอยู่แต่เดิมแต่ไม่ได้ถูกรับรู้รับทราบในแบบนั้น ย่อมต้องถูก ปรับแต่ง ขึ้นกับสภาพที่มันพัฒนาขึ้นมาในตอนนั้น เช่น อุดมการณ์มาร์กซิสต์ ก็ถูกทำให้กลายเป็นไทย ประชาธิปไตยก็ถูกทำให้กลายเป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เป็นต้น

จากตัวอย่างงานศึกษาข้างต้นจึงไม่แปลกที่งานของนักวิชาการเหล่านั้นจะสามารถใช้แนวการศึกษาที่หลากหลาย อาทิ ญัฐพล ใจจริง (2556) ใช้แนวการศึกษาแบบสถาบันนิยมใหม่ เกษียร เตชะพีระ (2554) ใช้ มโนทัศน์เรื่องการครองอำนาจนำ หรืองานของบัณฑิต จันทรโรจนกิจ (2541) ที่ใช้การวิเคราะห์วาทกรรม ก็อาจสามารถถูกจัดประเภทเป็นแนวการเมืองวัฒนธรรมได้

4. ช่วงเวลาแห่งการศึกษา (period) คือ ช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงอันสำคัญ (critical juncture)

ทั้งนี้ เงื่อนไขของการศึกษาพลวัตนั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องพิจารณา โดยทราบกันดีว่าการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางการเมือง-กรณีนี้คือประเพณีทางรัฐธรรมนูญ-เป็นสิ่งที่ค่อนข้างคงทนและเปลี่ยนแปลงค่อนข้างยากไปจนสังเกตความต่างได้ยาก ดังนั้น หากต้องการศึกษาย่อมจำเป็นต้องออกแบบวิธีการให้สามารถค้นคว้าในเรื่องดังกล่าวได้ โดยจากตัวอย่างงานศึกษาแนวนี้ มีอย่างน้อย 2 ทางกล่าวคือ ด้านหนึ่งศึกษาในช่วงระยะเวลาที่ยาวนานเพียงพอที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงได้ ดังเช่นที่ทำในงานของบัณฑิต สมชาย หรืองานของเกษียร ขำตัน หรืออีกทางคือเลือกช่วงเวลาแห่งการศึกษาที่จะเผยให้เห็นการเปลี่ยนแปลง หรือเรียกอีกชื่อว่า “ช่วงรอยต่ออันสำคัญ” (critical juncture) ในฐานะที่การเปลี่ยนแปลงได้ปรากฏ การผลิตซ้ำและล้มล้างสิ่งเก่าได้ปะทุขึ้น ช่วงนี้เองที่อนุญาตให้สามารถศึกษาการเปลี่ยนแปลง พลวัตของระเบียบประเพณีที่เปลี่ยนไป เช่นที่ ญัฐพล ใจจริง (2556) ศึกษา ช่วง 2475-2490 หรือหทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ (2560) ศึกษาการให้ความหมาย/การสื่อสารในประชาคมติ

5. ศึกษาการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างสถาบันจารีตกับระบอบรัฐธรรมนูญ

งานเขียนทุกชิ้นที่หยิบยกมามีฐานคติ ร่วมกันตรงที่สนใจศึกษาการจัดวางความสัมพันธ์ของสถาบันจารีตไทยภายใต้ระบอบกติกาสากลสมัยใหม่ โดยสนใจปฏิสัมพันธ์ที่สถาบันจารีตเหล่านั้นได้จัดวาง ปรับสถานะ ที่มีต่อระเบียบการปกครอง กล่าวอีกแบบ งานเหล่านั้นสนใจการจัดความสัมพันธ์

⁷ โปรดพิจารณาตัวอย่างของความหลากหลายในการวิเคราะห์ได้ในส่วนของการทบทวนวรรณกรรมที่เธอได้ทำไว้ในงานของ หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ (2560: 10-18) ในหัวข้อ 1.7.1 แนวคิดเรื่องการเมืองวัฒนธรรม

ทางอำนาจแบบใหม่ที่เข้ามาหลัง 2475 ทั้งนี้ไม่ว่าสถาบันจารีตเหล่านั้นจะหมายถึง จารีตประเพณีการปกครองกองทัพ ระบบราชการ หรือสถาบันกษัตริย์ก็ตาม ดังปรากฏ (เช่น) ในบทที่ 3 ของ ธรรมนูญใจจริง (2556: 108-113) กล่าวถึงการปรับตัวของสถาบันกษัตริย์ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย งานวิจัยเกษียร เตชะพีระ ศึกษาการที่ระบอบเก่าจัดการการเสียดำนาจอธิปไตย หรือพิจารณา “การจัดวางสถาบันพระมหากษัตริย์ในระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตย” ในบทเริ่มต้นของสมชาย ปรึกษาศิลปะกุล (2561: 3-16)

นัยทางการเมือง และคุณูปการสำคัญของการศึกษาแนวการเมืองวัฒนธรรมในยุคร่วมสมัย

ระยะเวลาที่ทศวรรษที่ผ่านมา สังคมการเมืองไทยเผชิญกับของความรู้สึกรสชาติ หากพิจารณาจากรูปธรรมเชิงประจักษ์ ตัวเลขเหล่านี้ สื่อถึงความวุ่นวายปั่นป่วนได้ดี กล่าวคือ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2548-2558 ประเทศไทยมี นายกรัฐมนตรี 7 คน รัฐประหาร 2 ครั้ง (ร่างและ) รัฐธรรมนูญ 5 ฉบับ มีอภัยด้านรัฐบาล 9 ระลอก และการปะทะ/ปราบปราม/สลายการชุมนุม 5 ครั้ง⁸ ด้วยสภาพดังกล่าว จึงไม่น่าแปลกใจที่ประเด็นใจกลางหนึ่งของคนศึกษารัฐธรรมนูญทางรัฐศาสตร์ในยุคร่วมสมัย คือ ศึกษาการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่าง (สถาบัน) กษัตริย์ กับระบอบเสรีประชาธิปไตย ในฐานะที่รัฐธรรมนูญคือสถาบันสำคัญของระบบการเมืองในการสร้างกติกาเพื่อยู่ร่วมกัน

ท่ามกลางการปะทะ ขัดแย้งกันและพยายามหาวิธีจัดวางความสัมพันธ์ดังกล่าว จึงมีข้อเรียกร้องให้มีการจัดความสัมพันธ์กันใหม่ ผ่านการแก้รัฐธรรมนูญและการปฏิรูปการเมือง⁹ อย่างไรก็ตาม การคัดค้านและไม่ลงรอยกันระหว่างข้อเรียกร้องกับการสนองตอบ จนดูเหมือนสภาพทางการเมืองจะเดินเข้าสู่หนทางอันตึบตัน เพราะด้านหนึ่ง การเมืองนอกสภาส่วนใหญ่เสนอให้ปรับปรุงสถาบันกษัตริย์ (ปฏิรูปสถาบันกษัตริย์)-กับอีกด้านโดยเฉพาะการเมืองและสถาบันการเมืองในระบบไม่ว่าจะเป็นรัฐสภา ตุลาการ กลับพยายามยื้อและรักษาความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบเดิมไว้ จนไถลไปสู่ที่สมบูรณาญาสิทธิราชย์¹⁰

ด้วยสภาพเช่นนี้เองที่การศึกษารัฐธรรมนูญด้วยแนวทางแบบการเมืองวัฒนธรรม ให้นัยสำคัญอย่างน้อย 2 มิติ ได้แก่ ด้านหนึ่งแนวการศึกษานี้ช่วยเผยการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างระบอบ/ตัวแสดงจารีต vs ความเป็นสมัยใหม่ อีกด้านหนึ่ง แนวการศึกษาเช่นนี้กลายเป็นเครื่องมือในการต่อต้านและทวงคืนอำนาจสำหรับผู้เสียเปรียบ

⁸ ดัดแปลงเพิ่มเติมจากข้อมูลที่ให้ไว้ใน เกษียร เตชะพีระ (2562)

⁹ เช่น การเคลื่อนไหวของกลุ่มนักวิชาการ นักกิจกรรมภายใต้การณรงค์ “โครงการรัฐธรรมนูญสนทนา” เพื่อร่วมปรึกษาหาทางออกสำหรับสถานการณ์ความวุ่นวายทางการเมือง (ดูเพิ่มเติมที่ <https://www.the101.world/tag/รัฐธรรมนูญสนทนา>) หรือกลุ่มณรงค์แก้ไขรัฐธรรมนูญอย่าง “Re-solution ถึงเวลารัฐธรรมนูญใหม่” เชื่อว่าทางออกของประเทศคือการรวมออกแบบและกำหนด “ข้อตกลงใหม่” ที่ทุกฝ่ายยอมรับ (ดูเพิ่มเติมที่ <https://www.facebook.com/resolutionconstitution/>, <https://resolutioncon.com/>)

¹⁰ ดูเนื้อหาปาฐกถาของเกษียรดังกล่าวได้ใน ประชาไท (2564) เสนอว่า ปัจจุบัน ระบอบราชาธิปไตยใต้รัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy) หรือในชื่อภาษาไทยว่า “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” กำลังเผชิญกับความขัดแย้ง ระหว่างด้านหนึ่ง เสมือนสมบูรณาญาสิทธิ ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน กับ สาธารณรัฐจำแลง

ปมปัญหาเพื่อศึกษาความเป็นสมัยใหม่

การคลี่คลายและปฏิสัมพันธ์ในทางการเมืองระหว่างตัวแสดง/สถาบันจารีต กับกระแสความเป็นสมัยใหม่ (modernity) เป็นหนึ่งในประเด็นทางวิชาการที่ได้รับความสนใจอย่างสม่ำเสมอ สำหรับโลกภาษาไทย จะพบงานหลายชิ้นพยายามทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบัน/ตัวแสดงทางการเมืองในระบอบจารีต ว่าทำการปรับแต่ง รับมือกับความทันสมัยในแต่ละช่วงเวลาอย่างไร เช่น งานของ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2538) ทวีศักดิ์ เผือกสม (2540) ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ (2559) ธงชัย วินิจจะกุล (2560) และเกษียร เตชะพีระ (2562) ปัจจุบันประเด็นนี้เริ่มกลายเป็นหนึ่งในศูนย์กลางแห่งความสนใจ โดยเฉพาะเรื่องการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างสถาบันจารีตอย่างสถาบันกษัตริย์กับระเบียบทางการเมืองอันเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นสมัยใหม่ อันได้แก่ระบอบเสรีนิยม-ประชาธิปไตย (เกษียร เตชะพีระ, 2554 และ ประชาไท, 2564)

ทั้งนี้ การศึกษารัฐธรรมนูญในแนวการเมืองวัฒนธรรม มีศักยภาพในการพิจารณาปมเงื่อนไขของการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างด้านหนึ่งคือกลุ่มผู้ปกครอง/สถาบันทางการเมืองจารีตที่ครองอำนาจมาก่อนหน้าการสถาปนารัฐธรรมนูญ กับกลุ่มชนชั้นนำและสถาบันทางการเมืองที่เกิดขึ้นพร้อมรัฐธรรมนูญซึ่งโดยมากอิงฐานความชอบธรรมและหลักการปรัชญาจากระบอบเสรีนิยม-ประชาธิปไตย เพราะรัฐธรรมนูญในฐานะเครื่องมือในการจัดความสัมพันธ์ และบ่งบอกสัมพันธภาพทางอำนาจของตัวแสดงสำคัญในแต่ละช่วงเวลานั้น

ไม่เพียงเท่านั้น ด้วยลักษณะเด่นของการเมืองไทยที่เป็นอำนาจนิยม และพึงพระเบียบกติกานั้นไม่เป็นทางการสูง¹¹ จึงทำให้การศึกษารัฐธรรมนูญด้วยวิธียุทธศาสตร์การเมืองวัฒนธรรม สำคัญมากยิ่งขึ้น เพราะ ในสภาพที่การใช้เหตุผล กติกาแบบแผนอันแน่ชัดตายตัว ไม่ได้รับการเคารพนี้ การทำความเข้าใจระเบียบกติกายุทธศาสตร์ที่ใช้ในทางปฏิบัติจริงจึงต้องทำความเข้าใจจารีตประเพณีมากกว่าตัวทลายลักษณะอักษรที่ถูกเขียนขึ้น

สรุป : การโต้ตอบกระบวนการสร้างความชอบธรรมและการทวงคืน “ความรู้”

ท่ามกลางการไหลเวียนของวาทกรรมมากมายในสังคม “ความรู้เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ” นั้นถูกฉายอ้าง และสร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้ครองอำนาจอย่างมาก หากจะมีสิ่งใดที่ถือเป็น “ความสำคัญ” ที่นำมาสู่การเขียนบทความนี้ขึ้น นั่นคงเป็นเรื่องความพยายามนำเสนอกระแส “ความรู้” กลุ่มใหม่

¹¹ การเมืองไทยมีความเป็นอำนาจนิยมสูงและสภาวะอำนาจนิยมของประเทศนี้ดำรงอยู่มาอย่างยาวนานแผ่ข้ามซิมลิกไบนารีระดับ ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2564) ได้อธิบายไว้

ในแง่นี้ ระเบียบกติกานั้นไม่เป็นทางการจึงเป็นแหล่งพึ่งพาหลักของอำนาจนิยม (เกษียร เตชะพีระ, 2564) โดยลักษณะเด่นคือ มีฉากหน้าอย่างหนึ่ง (เป็นทางการ-formal ซึ่งถูกบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นทางการ เปิดเผยแน่นอน) แต่การปฏิบัติกลับอาศัยการตีความหรือจารีตธรรมเนียมอันเป็นระเบียบกติกาย่อยๆ (ไม่เป็นทางการ-informal ไม่ถูกเขียนอย่างเป็นทางการ อาศัยความคุ้นชิน การตีความ ไม่เปิดเผยแต่เป็นที่รับรู้กันในหมู่คนร่วมวัฒนธรรม) ทั้งนี้ ในหลายเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างระเบียบกติกาย่อยๆ ที่ formal vs informal เป็นไปในแบบที่ไม่ได้หนุนเสริมหรือไปกันได้ อีกทั้งในความสัมพันธ์ของทั้งคู่ สภาวะหรือสถานะของ informality กลายเป็นสิ่งที่กำกับและครอบครองปริณิชนิตของสังคมการเมืองมากกว่าโดยเปรียบเทียบ อาจเพราะเป็นพื้นที่อันกว้างขวางเพียงพอที่ผู้ครองอำนาจจะปรับแต่งตีความระเบียบกติกาย่อยๆ ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์และมีผลลัพธ์ซึ่งพวกตนได้เปรียบ การทำความเข้าใจระเบียบกติกาย่อยๆ ในทางปฏิบัติจริงจึงต้องทำความเข้าใจจารีตประเพณีมากกว่าตัวทลายลักษณะอักษรที่ถูกเขียนขึ้น

ที่เกิดขึ้นในสมรภูมิของการแย่งชิงนิยามความหมาย ที่เหล่าผู้เคลื่อนไหวทางการเมืองด้วยงานวิชาการ เข้าร่วมสัประยุทธ์

ความน่าสนใจอย่างหนึ่งของแนวคิดเรื่องการเมืองวัฒนธรรมนั้นอาจอยู่ที่ตัวมันเองมีอย่างน้อย 2 สถานะควบคู่กันไป ด้านหนึ่งคือ วิธีวิทยาสำหรับวิเคราะห์ความเป็นจริงของสังคมการเมือง พร้อมกันนั้นก็เป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์ ที่สามารถใช้สำหรับการสร้างความชอบธรรม หรือสำหรับต่อต้านก็ได้

สำหรับผู้ครองอำนาจ การใช้เพียงกำลังบังคับ (coercive power) ไม่เพียงพอที่จะสร้างความราบรื่นได้ ในแง่นี้ การเมืองวัฒนธรรมคือยุทธวิธีของพวกเขาในการสร้างความชอบธรรม ด้วยการยึดกุมการให้ความหมาย (คุณค่า) แก่สิ่งที่จะให้ประโยชน์/รักษาการมีอำนาจของพวกเขาไว้ได้ หากสามารถทำให้ผู้คนในสังคมยอมรับในความหมายและคุณค่าที่เอื้อต่อผู้ครองอำนาจแล้ว การใช้อำนาจย่อมเป็นไปอย่างราบรื่นและยั่งยืน

สำหรับสังคมไทย ภายใต้สภาพที่ผู้ครองอำนาจรัฐมีปัญหาเรื่องพร่องความชอบธรรมเรื้อรัง (เกษียร เตชะพีระ, 2562: 53) กระบวนการนี้ยิ่งทวีความสำคัญ และเผยให้เห็นความซับซ้อนของการคลี่คลายตัวในความหมาย (คุณค่า) ของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ในบริบทของการหิวยึดความชอบธรรม ระหว่างกองทัพกับสถาบันกษัตริย์ซึ่งกำลังเป็นใจกลางปัญหาอย่างหนึ่งในสังคมไทยขณะนี้

สำหรับผู้เสียเปรียบ การเมืองวัฒนธรรม เป็นเครื่องมือในแก้ไขและนิยามความหมาย (คุณค่า) ขึ้นมาใหม่ ภายใต้เงื่อนไขสำคัญที่ว่า มโนทัศน์ทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็น “ชาตินิยม” “ประชาธิปไตย” “โลกาภิวัตน์” ฯลฯ ที่สุดท้ายก็กลายเป็นสัญลักษณ์ที่ล่องลอยไร้ความหมายตายตัวเปิดช่องให้กลุ่มต่าง ๆ เข้าไปให้ความหมาย (คุณค่า) แก่สิ่งเหล่านั้นได้ และถึงแม้ชนชั้นนำไทยจะเข้าช่องในเครื่องมือทางการเมืองวัฒนธรรมนี้อย่างยาวนาน¹² ก็ไม่สามารถปิดกั้นกลุ่มผู้เสียเปรียบ ที่สามารถฉวยใช้เรื่องเดียวกันเพื่อรังสรรค์เป้าหมายอันดีงาม เกื้อกูล และเป็นประโยชน์แก่คนส่วนมาก

ในแง่นี้ เราจึงพบว่านักวิชาการ นักศึกษารุ่นใหม่หันมาตั้งคำถาม สืบค้น สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการของความคิด/อุดมการณ์ พร้อมกับวิพากษ์บอกปิดปฏิเสธหลักการ ตลอดจนต่อต้านความคิดอุดมการณ์ของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข¹³ อีกด้านหนึ่ง นักคิดนักเคลื่อนไหวฝ่ายอนุรักษนิยม-กษัตริย์นิยม ได้ร่วมตอบโต้ ผลิตซ้ำ สร้างคำอธิบายใหม่ สร้างความ

¹² เกษียร เตชะพีระ เคยสรุปวอยอดยุทธวิธีของชนชั้นนำไทย ในการปราบ/ทำให้เชื่อง (domestication) ด้วยการใช้เครื่องมือทางภาษาเพื่อคุณค่า->คุณค่าความหมาย->คุณค่าความคิด->คุณค่าคน กล่าวคือ ชนชั้นนำไทยใช้ “การบัญญัติศัพท์” เพื่อรักษาและสร้างความชอบธรรมในการมีอำนาจของตน ในแง่นี้ปัญญาชนอนุรักษนิยมจึงมีความสำคัญมากในช่วงชิงการนิยามความหมาย และคุณค่าเหล่านั้นให้อยู่ในร่องในรอย ม.จ. วรณไวทยากร วรวรรณ ฟีน้องปราโมช หลวงวิจิตรวาทการไล่เลียงมาถึง ธาณินทร์ กรัยวิเชียร บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ไชยนต์ ไชยพร ศุภมิตร ปิณฑน์ ล้วนแล้วแต่เป็นบุคคลที่น่าสนใจ ฯลฯ บทบาทของพวกเขาในการสร้างความชอบธรรมเป็นอย่างไรในยุคที่ความชอบธรรมถูกท้าทาย

เกษียรได้วิเคราะห์หลายครั้งปรากฏในบทความต่าง ๆ เช่น ปิตาจารย์กรรมว่าด้วยกรรมกร (เกษียร เตชะพีระ, 2553: 4) ดูวิธีการใช้แนวคิดนี้วิเคราะห์ปรากฏการณ์ได้ เช่น ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2559) หรือ ปราปต์ บุนปาน (2559)

¹³ กรณีล่าสุดความเห็นแย้งของพวกเขาต่อคดีล้มล้างการปกครอง ถือเป็นการตอบโต้และตั้งคำถามทางวิชาการได้อย่างน่าสนใจ ดู กองบรรณาธิการ the101.world (2564) และดูเพิ่มเติมในเชิงอรรถที่ (8).

กระจ่างใหม่¹⁴ หากพิจารณาเฉพาะปริมาณพลวิชาการดูเหมือนฝ่ายหลังจะตกเป็นรองในสมรภูมิทางปัญญา สถานะแห่งการปะทะสังสรรค์ดังกล่าวเป็นเรื่องราวที่รอคอยการศึกษาค้นคว้าต่อไป และเชื่อเป็นอย่างยิ่งว่า ท่ามกลางสถานะฝุ่นตลบแห่งยุคสมัย แนวทางการศึกษาเชิงการเมืองวัฒนธรรมจะช่วยให้เห็นทั้งพลวัต และผลลัพธ์ของปฏิสัมพันธ์เหล่านั้น รวมทั้งช่วยให้เราเกิดความเข้าใจแจ่มชัดมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- เกษม วงศ์วิเศษ. (2556). *มโนทัศน์เกี่ยวกับกฎหมายจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กองบรรณาธิการ the101.world. (2564). *จุดเปลี่ยนหลักนิติศาสตร์-ประวัติศาสตร์ : อ่านคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญผ่านสายตานักกฎหมาย*. จาก <https://www.the101.world/constitutional-court-ruling-no-19-2564/>
- กัญญา นระ. (2542). *รัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง: ศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กัลยา แซ่อึ้ง. (2559). การเมืองวัฒนธรรมเรื่องการสร้างความหมายประชาธิปไตย ยุครัฐบาลทักษิณสู่รัฐบาลสนธิ-สุรยุทธ์. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 19(19), 10-25.
- เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์. (2536). *แนวความคิดประชาธิปไตยแบบไทย*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เกษียร เตชะพีระ. (2531). ประชาธิปไตยของประชาชนต้องเป็นอิสระจากรัฐและทุน. ใน *สุลักษณ์ กาญจนขุนดี (บรรณาธิการ), อำนาจชาวบ้าน (18-30)*. กรุงเทพฯ: สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย.
- เกษียร เตชะพีระ. (2537). การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยประชาธิปไตย: บทนำเปรียบเทียบเชิงทฤษฎี. *รัฐศาสตร์สาร*, 19(1), 6-23.
- เกษียร เตชะพีระ. (2 เมษายน 2553). ไพร์กกับอำมาตย์ปีศาจจ้าวกรรม. *มติชน*, 4.
- เกษียร เตชะพีระ. (2554). ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข: ที่มาและที่ไป. ใน *กิตติประเสริฐสุข (บรรณาธิการ), เมืองไทย 2 เลี่ยง: สภาพปัญหา แนวโน้มและทางออกวิกฤติการเมืองไทย (1-55)*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เกษียร เตชะพีระ. (2560). ภูมิทัศน์ใหม่ทางการเมือง. *มติชนสุดสัปดาห์*, 37 (1923), 53-54.
- เกษียร เตชะพีระ. (2562). *การเลือกตั้งทั่วไปครั้งแรกของไทยในยุคหลังในหลวงภูมิพล*. สืบค้นเมื่อ 25 พฤษภาคม 2563, จาก <https://www.newmandala.org/thailands-first-elections-in-the-post-bhumibol-era/>
- เกษียร เตชะพีระ. (2562). ดุษฎีนิพนธ์ที่เหมือน “สุลักษณ์ ศิวรักษ์” ที่มีเชิงอรรถ (จบ). *มติชนสุดสัปดาห์*, 39(2001), 53.

¹⁴ เช่น ไชยันต์ ไชยพร (2560) หรือ เอกลักษณ์ ไชยภูมิ (2562) และ ศุภมิตร ปิติพัฒน์ (2563)

- เกษียร เตชะพีระ. (2564). การเมืองอำนาจนิยม : นิยามและความเป็นมา. https://www.matichon-weekly.com/column/article_453565
- เฉลิมเกียรติ ฉนวน. (2533). ประชาธิปไตยแบบไทย: ความคิดทางการเมืองของทหารไทย (2516-2529). กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2559). ปฐกถา “ขบวนการ: การเมืองแห่งการกำหนดชื่อ”. <https://www.isranews.org/isranews-article/48814-article.html>
- ชาคร พิทักษ์วัชร. (2554). เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการพัฒนาประชาธิปไตย: กรณีศึกษาสภาพพัฒนาการเมือง. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไชยันต์ ไชยพร. (2560). ประเพณีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข บทวิเคราะห์มาตรา 7 จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2540 ถึงรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน (จากมุมมองทางรัฐศาสตร์). กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- ณัฐพล ใจจริง. (2556). ขอฟันไฟในฝันอันเหลือเชื่อ: ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิรูปประเทศไทย (พ.ศ. 2475-2500). นนทบุรี: ฟาเดียวกัน.
- ณัฐพล ใจจริง. (2556). บทที่ 1 คำว่าปฏิวัติ-โค่นล้มราชบัลลังก์: การก่อตัวของ “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข”. ใน ขอฟันไฟในฝันอันเหลือเชื่อ: ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิรูปประเทศไทย (พ.ศ. 2475-2500) (3-63). นนทบุรี: ฟาเดียวกัน.
- ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2540). การปรับตัวทางความรู้ความจริง และอำนาจของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2325-2411. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2556). ประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์อยู่เหนือการเมือง. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2560). คนไทย/คนอื่น: ว่าด้วยคนอื่นของความเป็นไทย. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2563). บทที่ 4 ประชาธิปไตยแบบกษัตริย์นิยมของไทย: ประวัติ กลไกการทำงาน และภาวะวิกฤต (แปลโดย ธันวา วงศ์เสงี่ยม). ใน รัฐราชาชาติ: ว่าด้วยรัฐไทย (101-131). นนทบุรี: ฟาเดียวกัน.
- ธนศ อารณสุวรรณ (หัวหน้าโครงการวิจัย). (2559). โครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. พัฒนาการและเปลี่ยนแปลงทางความคิดว่าด้วยความ (ไม่) เป็นสมัยใหม่ในสังคมไทย: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.).
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2532). วาทกรรมทางการเมืองว่าด้วยประชาธิปไตยของไทย. *สมุดสังคมศาสตร์*, 12(1), 15-35.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2534). รัฐธรรมนูญจารีตประเพณีกับเสถียรภาพทางการเมืองของไทย. *รัฐศาสตร์สาร*, 17(1), 90-104.
- นิธิณี ทองแท้. (2555). สถาบันพระมหากษัตริย์กับกระบวนการสร้างรัฐธรรมนูญจารีตประเพณีว่าด้วยการรัฐประหาร. *วารสารนิติสังคมศาสตร์*, 5(2), 45-75.

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2547). รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย. ใน *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์* (125-155). กรุงเทพฯ: มติชน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2564). *วัฒนธรรมเผด็จการไทย (1)*. สืบค้นเมื่อ 26 พฤศจิกายน 2564, จาก https://www.matichonweekly.com/column/article_481800
- บัณฑิต จันทรโรจนกิจ. (2541). *การเมืองวัฒนธรรมเรื่องการสร้างความหมายของประชาธิปไตย*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประชาไท. (2553). ฌัฐพล-สุธาสัย-สมศักดิ์-วรเจตน์ “สถาบันกษัตริย์ - รัฐธรรมนูญ – ประชาธิปไตย” / 10 ธ.ค. 53. <https://www.youtube.com/watch?v=iF-XkB-nKOI>
- ประชาไท. (2564). เกษียร เตชะพีระ: สาธารณรัฐจำแลงกับเสมือนสัมบูรณาญาสิทธิ. <https://prachatai.com/journal/2021/06/93654>
- ปรাপต์ บุนปาน. (2559). ไกลออกไป. https://www.matichon.co.th/columnists/news_123702.
- มนินทร์ พงศาปาน. (2564). ศาลรัฐธรรมนูญกับการพิทักษ์จารีตประเพณี: ‘ไม่มีคุณค่าทางจารีตประเพณีใดที่ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ด้วยการกดทับสิทธิเสรีภาพของประชาชน’. <https://www.the101.world/the-role-of-the-constitutional-court/>
- รังสรรค์ ณะพรพันธุ์. (2546). *เศรษฐศาสตร์รัฐธรรมนูญ: บทวิเคราะห์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- รังสรรค์ ณะพรพันธุ์. (2546). *เศรษฐศาสตร์รัฐธรรมนูญ: บทวิเคราะห์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- รังสรรค์ ณะพรพันธุ์. (2546). *เศรษฐศาสตร์รัฐธรรมนูญ: บทวิเคราะห์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 เล่ม 3*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- รังสรรค์ ณะพรพันธุ์. (2545). *รายงานวิจัย เศรษฐศาสตร์รัฐธรรมนูญ บทวิเคราะห์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- รังสรรค์ ณะพรพันธุ์. (2550). *การแสดงปาฐกถาพิเศษ ป่วย อังภากรณ์ ครั้งที่ 10 หัวข้อ จารีตรัฐธรรมนูญไทยกับสันติประชาธรรม*. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศุภกาญจน์ ดันตราภรณ์. (2542). *รัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง: ศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภมิตร ปิณฑิพน. (2563). *จุดเริ่มต้นสถาปนา ‘การปกครองประชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข’*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2550). *ปาฐกถา ปรีดี พนมยงค์ ประจำปี พ.ศ. 2550 หัวข้อ อภิรัฐรัฐธรรมนูญไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันปรีดี พนมยงค์.
- สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2555). การศึกษารัฐธรรมนูญไทย 4 แนวทาง. *วารสารนิติสังคมศาสตร์*, 5(2), 29-43.

- สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2562). นี่คือนิติฐานที่หาญมุ่ง: ข้อถกเถียงว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ ใน
องค์การจัดทำรัฐธรรมนูญของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2550. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน.
- สฤณี อาชวานันทกุล. (2563). ขยับ ปรับ เปลี่ยน: มองกฎหมายในโลกพลิกผัน. วารสารนิติสังคมศาสตร์,
13(2). 1-16.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2561). นักวิชาการไทยกับการต่อสู้ช่วงชิงความหมาย “ประชาธิปไตย” ในภาวะ
วิกฤตทางการเมือง (พ.ศ. 2548-2557). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์
วิจัย และนวัตกรรม (สกว.).
- สุทธิพัฒน์ กนิษฐกุล. (2564). เรากลับไปเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือเปล่า? คุยเรื่องเครือข่าย
ชนชั้นนำไทย กับ อาสา คำภา. [https://thematter.co/social/politics/interview-asa-
kampa/160727](https://thematter.co/social/politics/interview-asa-kampa/160727)
- เสน่ห์ จามริก. (2549). การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ (พิมพ์ครั้งที่ 3 แก้ไขปรับปรุงเพิ่มเติม).
กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ. (2560). การเมืองวัฒนธรรมของการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ
พ.ศ. 2559. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2555). การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นนำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึง
พุทธศักราช 2475. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อังกร จิรจิตยงกูร. (2542). รัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง : ศิษย์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร
ไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- อาสา คำภา. (2561). จาก “การเมืองวัฒนธรรม” ถึง “เสรีนิยม VS ประชาธิปไตย” วิธีวิทยาและ
องค์ความรู้ในการผลิตสร้างงานวิชาการของ ศาสตราจารย์ ดร. เกษียร เตชะพีระ. กรุงเทพฯ:
สำนักงานคณะกรรมการสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เอกลักษณ์ ไชยภูมิ. (2562). พินิจทฤษฎีการปกครองแบบผสมกับรัฐธรรมนูญไทย พ.ศ. 2475-2534.
[วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- The Standard. (2564ก). ธงชัย วินิจจะกุล เตือนหายนะเบื้องหน้าเกิดจากขวาลุดโต่ง-ผู้มีอำนาจไม่รับ
ฟังประชาชน ชี้อย่าปิดประตูการสนทนาความเห็นต่าง. [https://thestandard.co/thongchai-
winichakul-tdri/](https://thestandard.co/thongchai-winichakul-tdri/)
- The Standard. (2564ข). ปริญญาศี คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ทำประชาชนกลับสนใจเรื่องระบอบ
ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข. [https://thestandard.co/prinya-
thaewanarumitkul-opinion-about-constitutional-court-decision/](https://thestandard.co/prinya-thaewanarumitkul-opinion-about-constitutional-court-decision/)